

окремої особистості та соціальних спільностей, що не вписуються в загальноприйняті принципи існування в соціуму.

Список використаних джерел

1. Афанасьев В. Эволюция концепции аномии в социологии девиантного поведения / В.А.Афанасьев // Рубеж. – 1992. – №2. – С. 69–81.
2. Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). – От прошлого к будущему. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998. – Т. 1. – 804 с.
3. Мертон Р. Социальная структура и аномия [пер. с франц. Е.А. Самарской] // Социология преступности (Современные буржуазные теории). – Москва: Прогресс, 1966. – С.299–313.

References

1. Afanasev V. Evolyutsiya kontseptsii anomii v sotsiologii deviantnogo povedeniya / V.Afanasev // Rubezh. – 1992. – №2. – С.69–81.
2. Ahiezer A.S. Rossiya: kritika istoricheskogo opyta (Sotsiokulturnaya dinamika Rossii). – Ot proshlogo k buduschemu. – Novosibirsk: Sibirskiy hronograf, 1998. – T.1. – 804 s.
3. Merton R. Sotsialnaya struktura i anomiya [per. s frants. E.A. Samarskoy] // Sotsiologiya prestupnosti (Sovremennyye burzhuznyie teorii). – Moskva: Progress, 1966. – S.299–313.

Kirichenko I.A., postgraduate student of Chair of sociology, philosophy and law of Odessa National Academy of Food Technologies (Ukraine, Odessa), gileya.org.ua@gmail.com

Philosophical analysis of the problem of prevention of deviant manifestations in society

The purpose of the article advocates the concept of integrated prevention of deviant manifestations in society. Through the use of socio-cultural approach highlights the main options occurrence of deviation. The author investigated the socio-philosophical nature of the causes of deviation. A range of measures to reduce the potential deviation of social groups that may vidstvoruyuvaty deviant behavior in society. 1) Update of human values; 2) creating a parallel identity of the members of the community; 3) Update the new identity of individuals; 4) lead individuals from anti-social values; 5) resocialization. An attempt was made to relate the construction of categories of "culture", "social norm", "value" within the social and philosophical theories of deviant behavior. It is concluded that the deviation can be seen as a phenomenon that a destructive effect on the reproduction of the spiritual and moral norms, traditional values and prevention of this phenomenon is necessary to avoid negative social phenomena.

Keywords: deviation, social norms, prevention, socio-cultural approach.

Кириченко И.А., аспирантка кафедры социологии, философии и права, Одесская национальная академия пищевых технологий (Украина, Одесса), gileya.org.ua@gmail.com

Проблема профилактики девиантных проявлений в обществе: философский анализ

Целью статьи выступает построение целостной концепции профилактики девиантных проявлений в обществе. посредством применения социокультурного подхода выделены основные варианты возникновения девиации. Автор исследовал социально-философскую сущность причин ее причин и предложил комплекс мер по уменьшению девиантного потенциала социальных групп, которые могут воспроизводить девиантное поведение в социуме: 1) актуализация общечеловеческих ценностей; 2) создание параллельной ("правильной") идентичности у членов маргинальных сообществ; 3) актуализация новой идентичности; 4) отрыв от анти-социальных ценностей 5) ресоциализация. Предпринята попытка соотнесения категорий "культура", "социальная норма", "ценности" в рамках социально-философской теории девиантного поведения. Сделан вывод, что девиацию можно рассматривать как явление, деструктивно влияющее на воспроизводство духовных и нравственных норм, традиционных ценностей, поэтому и ее профилактика необходима для избегания негативных социальных феноменов.

Ключевые слова: девиация, социальные нормы, профилактика, социокультурный подход.

* * *

УДК 304.44

Ємельяненко Є. О.

кандидат філософських наук, докторант,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Запоріжжя), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

КОНСТРУВАННЯ МАРГІНАЛЬНОСТІ ТА АГЕНТИ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ

Мета наукового пошуку зосереджується на визначенні, систематизації та характеристиці суб'єктів конструювання маргінальності. Основою для такої аналітичної діяльності є розуміння етапів процесу маргіналізації. Сам процес маргіналізації може розгортатись за двома векторами: ззовні та зсередини. За умови розгортання процесу маргіналізації зсередини маргінальний статус індивіда визначає суспільство. При цьому задіяними є такі суб'єкти конструювання маргінальності: 1) особи, що задіяні в процесах продукування соціальних норм та духовних цінностей; 2) особи, що задіяні в розповсюдженні сформованих норм та цінностей; 3) особи, що в своїй діяльності закріплюють соціальні бар'єри, обмежуючи маргінала у правах та витісняючи його з "основного" суспільства. За умови, що процес маргіналізації рухається вектором зсередини провідним суб'єктом конструювання маргінальності стає сам індивід та його найближче оточення, яке є для нього психологічно значимими.

Ключові слова: маргінальність, суб'єкт, конструювання, агент, норми, цінності, потреби.

Актуальність дослідження різноманітних феноменів людського буття (одним яких є маргінальність) визначається необхідністю розвитку філософського розуміння людини, суспільства і світу в цілому, поглибленні і уточненні сучасних світоглядних настанов, співвіднесенні їх з реаліями сучасних соціокультурних процесів. Саме людина та її відносини з суспільством і світом постає головною філософською проблемою.

В цілому маргіналізація як феномен соціокультурних трансформацій являє собою процес поглиблення розшарування суспільства з сталою структурою соціальних верств, що супроводжується винесенням окремих особистостей та соціальних груп за межі традиційного соціокультурного середовища. При "класичному" підході до маргіналізації її головною ознакою визнається розрив соціальних зв'язків в широкому розумінні цього слова. Послідовно руйнуються спочатку економічні, потім соціальні і нарешті духовні зв'язки. Чим інтенсивнішою є динаміка соціокультурних процесів тим більшою мірою маргіналізація проявляється як феномен, при цьому прояві цього феномену принципово урізноманітнюються. Збільшення кількості та урізноманітнення маргінальних груп в структурі суспільства суттєво ускладнюють процеси соціальної взаємодії та роблять їх більш багатоаспектними. Так, перехід від класичного традиційного суспільства до постмодерного, що постає як низка традиційних процесів обумовлює необхідність уточнення та модернізації наукового розуміння маргіналізації як соціального процесу та маргінальності як соціального феномена. Постає низка актуальних наукових проблем, однією з яких є питання суб'єктів конструювання маргінальності. Відповідь на нього вимагає визначення, які конкретно "персони" та "постаті" постають рушіями процесу формування маргінальних особистостей та груп.

Питання про згортання процесу маргіналізації та формування самого феномену привернуло увагу багатьох науковців. Загальні питання, що спрямовані на дослідження маргінальності як соціального явища, розкриті в роботах таких закордонних та вітчизняних авторів: Е.Нейман, Й.Халасінський, А.Керкхофф,

Т.МакКормик, Р.Парк, Е.Стоунквіст, Т.Веблен, Т.Шибутані, У.Самнер, А.Фарж, Б.Манчіні, М.Голдберг, Р.Мертон, С.Стариков, Є.Рашковський, Б.Шапталов, В.Муляр, А.Атоян, З.Голенкова, О.Ігітханян, В.Шапінський, І.Казарінова, М.Степико, Є.Головаха та інші. Проте вузьке питання феноменології та маргінальної антропології привернуло увагу значно меншої кількості науковців. Так, цієї проблематики торкались Є.Балабанова, С.Баньковська, М.Бурлуцька, С.Гурін, А.Дьомін, А.Качкін, І.Попова, В.Казаква.

Як вже було зазначено вище, питання суб'єктів процесу маргіналізації є недостатньо розкритим і потребує осмислення в стосовно сучасних умов. Тож, метою даної статті постає конкретизувати та схарактеризувати можливих суб'єктів (персон) конструювання процесу маргіналізації.

Зазначений процес розриву зв'язків із суспільством, що може бути взятий за прототип алгоритму процесу маргіналізації – 1) економічні, 2) соціальні та 3) духовні зв'язки – має принципове значення як відправна точка розгляду. У зворотному випадку, коли відбувається процес включення маргінала у нові соціальні спільноти, відносини та зв'язки відновлюються у тій самій послідовності, що й рвуться. Відповідно, пені відносини та зв'язки вимагають залучення певних персон, що й має допомогти на шляху нашої дедукції.

Наслідки розриву цих зв'язків для особистості схематично можна зобразити так:

1. Економічні відносини – зuboжіння і падіння рівня життя.
2. Соціальні відносини – десоціалізація особистості, втрата соціальної ідентифікації.
3. Духовні відносини – світоглядна криза, втрата духовних засад життєдіяльності особистості [2].

Означена послідовність відновлення відносин не означає, що один тип відносин відновлюється, а інші чекають своєї черги. Відновлюються всі відносини, але відродження соціальних і особливо духовних зв'язків вимагає значно більшого часу.

Для характеристики формування та руху маргінальних верств ключовим є уявлення, що соціальна мобільність розглядається у нерозривній єдності з соціальною стратифікацією, під якою розуміється диференціація (або розшарування) за певною соціальною ознакою певної сукупності людей на класи (страсти), що знаходить свій вираз в існуванні центральних та периферійних верств цієї сукупності. Якщо маргіналів емпірично можна фіксувати, визнаючи їх поведінку, то проблеми визначення персон маргіналізації важливим є висновок П.Сорокіна про вплив на соціальні дії соціальних статусів, владних повноважень прав і привілеїв, відповідальності і обов'язків, наявності чи відсутності соціальних цінностей [4, с.300-303].

Так, процес маргіналізації йде за двома векторами: перший – “визначення” виноситься суспільством щодо інших індивідів і груп, що є нетиповими або пропонують інші інтерпретації реальності; другий – “самовизначення” індивідів і груп як маргіналів. За цими ж векторами можуть бути проаналізовані і персоні – *агенти процесу маргіналізації*.

1. Маргінальність ззовні приписується суспільством. Дані процеси описуються через терміни “маркування нетиповості”, “навішування ярликів”. Суспільство *приписує* індивіду, групі, явищу *статус* “маргінальних”, що означає зведення бар'єрів для інтеграції чужинців в соціум.

Думка, що *відхилення створюється суспільством*, досить поширена в сучасній соціологічній традиції. Соціальні групи обумовлюють відхилення, створюючи правила, порушення яких означає відторгнення індивіда за межі групи і наклеювання на нього “ярлика” аутсайдера [3].

Таврування індивіда має значний вплив на можливість подальшої соціальної участі та самоімідж даного індивіда. Так, “соціальне виключення” як процес порушення прав, обмеження доступу до життєво важливих ресурсів має в своїй основі уявлення, що дані індивіди і групи “не такі, як усі”, а отже, не можуть користуватися всією повнотою прав, їх статус повинен бути особливо позначений.

Для здійснення процесу маргіналізації необхідний агент маргіналізації – авторитетний суб'єкт, який поставить та обґрунтує “діагноз” щодо індивідів і груп, вине-се своє “визначення” щодо їх нетиповості або невідповідності нормі. Зазвичай цими суб'єктами стають агенти соціальних норм: журналісти, ідеологи та політики, вчені, лікарі, вчителі.

Наступний крок – розповсюдження та популяризація даного “визначення”. Воно стає надбанням громадської думки, оприлюднення та гласності. Агенти, що діють на цьому етапі будуть сконцентровані в першу чергу в персонах журналістів та інших діячів, що формують громадську думку та відповідають за зв'язки із громадськістю.

Потім “маргіналам” необхідно відмовити у соціальній інтеграції у соціальній інтеграції. Тут агентами маргіналізації постануть силові структури що регулюють суспільні відносини (міліція, судові установи, прокуратура тощо), а також соціальні служби, державні службовці тощо.

Відзначимо, що відмова може бути як “жорсткою”, так “м'якою”. В залежності від цього різнитимуться агенти маргіналізації.

За умови “м'якої” відмови щодо маргінальних груп рідко застосовуються силові рішення, такі як фізичне знищення, тюремне ув'язнення або примусове лікування. Суб'єкт конструювання не зацікавлений у повному виключенні групи з соціально-економічних, політичних і соціокультурних зв'язків. Зміни стосуються стану та ролі цих груп. Зокрема, приписування маргінального статусу дає агенту маргіналізації можливість вимагати виконання ролі при різкому зниженні соціального статусу “маргінала”, “витрат” з боку агента соціальної норми [3].

Таким чином, головний результат діяльності суб'єктів конструювання маргінальності “ззовні” – це штучно створювані бар'єри для соціальної інтеграції, випадання з “мейнстріму”, “забування”, концептуальне “непомічання” маргінальних груп. Головними агентами маргіналізації в такому випадку на різних етапах цього процесу постануть: по-перше – особи задіяні в сфері духовного виробництва, створення соціальних норм та продукування цінностей – науковці, політики,

журналісти, вчителі, лікарі тощо; по-друге – особи що формують громадську думку та розповсюджують генеровані норми і цінності – журналісти, громадські діячі, публічні особи різного рівня; по-третє – особи, що безпосередньо встановлюють і утримують соціальні бар'єри, витісняючи маргіналів на периферію соціокультурного простору – представники міліції, інших контролюючих органів, судових установ, соціальні працівники, представники державних служб тощо.

З іншого боку маргіналізація як процес може йти іншим шляхом – шляхом зсередини, який ґрунтується на самоідентифікації. Там агенти маргіналізації будуть репрезентовані іншими персонами.

Такий процес маргіналізації йде зсередини як самостійний. Приписування маргінального статусу ззовні може бути паралельним процесом. З іншого боку, попереднє отримання ярлика маргінала може бути причиною маргінальної самоідентифікації [3].

Маргінальна самоідентифікація ґрунтується на раніше виділених критеріях – почутті власної невідповідності “нормою” і продукуванні інших визначень реальності, і що ще більш важливо – специфічному емоційному переживанні своєї невідповідності нормі, наявності потреби їй відповідати, або ж глибинних потреб, що не відповідають соціальним нормам.

Типовими реакціями на нав'язування маргінального статусу є – в одних випадках – інтерналізація “маргінального” статусу, коли “діагноз” стає для людини суб'єктивно реальним. Тоді сам маргінал постає як суб'єкт конструювання – агент маргіналізації. Виникає почуття провини, прийняття “терапевтичних” заходів, спрямованих на інтеграцію в соціум, і “повернення до нормальності” приносить чимале суб'єктивне задоволення. Інший тип реакції на “таврування” – заперечення діагнозу, декларування своєї “окремішності” або прагнення до перевизначення ситуації [1].

У випадку, коли процес маргіналізації рухається вектором зсередини, суб'єктами конструювання маргінальності стають самі індивіди або їх найближче оточення, що є авторитетним та особистісно значимим з психологічної точки зору. Тут механізми конструювання маргінальності є більшою мірою психологічними, аніж соціальними, як у випадку із вектором формування маргінальності ззовні. Агенти маргіналізації, що задіяні у першому випадку діють такою, проте їх дія не є визначальною для даних індивідів. Вона є підкріплюючою та, швидше, такою що не конструює, а лише формально (постфактум) фіксує статус маргінала.

Далі, як у випадку маргінальності як нетиповості, так і маргінальності як іншого визначення реальності, маргіналу необхідна “підспільнота”, де б він був “типовим”, “своїм” і де було б прийнято “його” визначення реальності. Підспільнота служить для маргіналів емоційним притулком і соціальним базисом їх визначення реальності. Функцію таких підспільнот виконують етнічні та релігійні громади, громадські організації, неформальні об'єднання членів тієї чи іншої субкультури. Для підспільноти важливо не тільки “збирання” людей з подібними ознаками і визначеннями, а й розробка процедур захисту “своєї” реальності від загроз її знищення ззовні [3]. Так, подібні підспільноти є агентами маргіналізації що діють на завершальному етапі – зби-

раючи, інституційно оформлюючи різних маргіналів у групу і тим самим унеможливаючи їх зворотну інтеграцію до традиційної структури суспільства. Пригортаючи їх до себе, даючи їм розуміння, підтримку, захист, приймаючи їх маргінальну реальність, формуючи нові норми вони створюють для маргінала нове суспільство і тим самим унеможливають підтримку мотивації звернення маргінала до загалу. Тим самим вони остаточно закріплюють маргіналізацію як процес у межах певної соціокультурної спільноти яка вже на зовсім інших засадах включається у соціальну взаємодію.

Неважко помітити, що контрдефініції і контридентичності служать поштовхом для процесу маргіналізації, ускладнюючи як саму структуру суспільства, так і структуру розподілу інформації у ньому. Суспільна діяльність маргінальних підспільнот сприяє мобілізації раніше виключених груп. З прагненням до перевизначення ситуації можна пов'язати різні правозахисні рухи [3].

Однак, оскільки все пов'язане з маргінальністю відноситься до невизначеності, невизначеними є і можливі сценарії дій цих груп. У своєму прагненні ізолюватися від тих, хто пропонує інші визначення реальності, або перевизначити реальність на рівні “основного” суспільства, маргінальні групи здатні дрейфувати до протилежних полюсів, що є небезпечним з точки зору регуляції суспільної взаємодії

Таким чином, для визначення суб'єктів конструювання маргінальності, їх персоніфікації та конкретизації як агентів маргіналізації відправною точкою є стає розуміння специфіки самого процесу. Так, процес маргіналізації постає як послідовний розрив економічних, соціальних та духовних зв'язків індивіда з суспільством. Сам процес маргіналізації може розгортатись за двома векторами: ззовні та зсередини. За умови розгортання процесу маргіналізації зсередини маргінальний статус індивіда визначає суспільство. При цьому задіяними є такі суб'єкти конструювання маргінальності: 1) особи, що задіяні в процесах продукування соціальних норм та духовних цінностей – журналісти, політики, науковці, вчителі, лікарі тощо; 2) особи, що задіяні в розповсюдженні сформованих норм та цінностей – журналісти та громадські діячі, публічні особи; 3) особи, що в своїй діяльності закріплюють соціальні бар'єри, обмежуючи маргінала у правах та витісняючи його з “основного” суспільства – представники силових, судових та регламентуючих структур, соціальні служби, державні установи. За умови, що процес марганалізації рухається вектором зсередини провідним суб'єктом конструювання маргінальності стає сам індивід та його найближче оточення, яке є для нього психологічно значимим. Провідний механізм маргіналізації в такому випадку змінюється з соціального на психологічний.

Так, перспективами подальших наукових розробок є чіткий аналітичний опис специфіки структури маргінальної особистості в контексті взаємозв'язків елементів структури з соціокультурною дійсністю.

Список використаних джерел

1. Баньковская С. Чужаки и границы / С.Баньковская // Отечественные записки. – 2002. - №.6. – С. 457-467.
2. Клименко С.П. Соціальна мобільність маргінальних верств у сучасній Україні [Електронний ресурс] / С.П.Клименко. – Ре-

жим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/socio/index.php?option=com_content&task=view&id=58&lang=ukrain

3. Маргинальность в современной России [Электронный ресурс] / Балабанова Е.С. и др. – М.: Моск. обществ. науч. фонд, 2000. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Margin/_05.php

4. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А.Сорокин; [под ред. А.Ю.Согомонова]. – М.: Политиздат, 1992. – 544 с.

References

1. Ban'kovskaja S. Chuzhaki i granicy / S.Ban'kovskaja // Otechestvennye zapiski. – 2002. - №.6. – S. 457-467.

2. Klimenko S.P. Social'na mobil'nist' marginal'nih verstv u suchasnij Ukraїni [Elektronnij resurs] / S.P.Klimenko. – Rezhim dostupu: http://www.sociology.kharkov.ua/socio/index.php?option=com_content&task=view&id=58&lang=ukrain

3. Marginal'nost' v sovremennoj Rossii [Elektronnij resurs] / Balabanova E.S. i dr. – М.: Моск. obshhestv. nauch. fond, 2000. – Rezhim dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Margin/_05.php

4. Sorokin P.A. Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo / P.A.Sorokin; [pod red. A.Ju.Sogomono]. – М.: Politizdat, 1992. – 544 s.

Yemelianenko Ye.O., PhD in Philosophy, doctoral student, National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Zaporizhe), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Construction of marginality and agents of this process

The purpose of scientific research is focused on identifying, organizing and characterizing subjects design marginality. The basis for this analysis is to understand the business process steps marginality. The process of marginalization can be deployed in two vectors: the outside and inside. If the deployment process of marginalization from within the individual determines the marginal society. In this case, the following entities are involved construction of marginality: 1) persons involved in the production processes of social norms and religious values; 2) persons involved in the distribution of the prevailing norms and values; 3) persons in their activities reinforce social barriers limiting the rights of marginal and displacing it from the "core" of society. Provided that the process moves marginality vector inside key subject construction of marginality becomes the individual himself and his inner circle, which is for him psychologically significant.

Keywords: marginality, subject, construction, agent, norms, values and needs.

Емельяненко Е.О., кандидат философских наук, докторант, Национальный институт стратегических исследований (Украина, Запорожье), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Конструирование маргинальности и агенты этого процесса

Цель научного поиска сосредотачивается на определении, систематизации и характеристике субъектов конструирования маргинальности. Основой для такой аналитической деятельности является понимание этапов процесса маргинализации. Сам процесс маргинализации может разворачиваться по двум векторам: снаружи и изнутри. При развертывания процесса маргинализации изнутри маргинальный статус индивида определяет общество. При этом задействованы такие субъекты конструирования маргинальности: 1) лица, которые участвуют в процессах выработки социальных норм и духовных ценностей; 2) лица, которые участвуют в распространение сложившихся норм и ценностей; 3) лица, в своей деятельности закрепляют социальные барьеры, ограничивая маргинала в правах и вытесняя его из "основного" общества. При условии, что процесс маргинализации движется по вектору изнутри, ведущим субъектом конструирования маргинальности становится сам индивид и его ближайшее окружение, которое является для него психологически значимыми.

Ключевые слова: маргинальность, субъект, конструирования, агент, нормы, ценности, потребности.

* * *

УДК 1:316+165

Сақун А. В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських і правових дисциплін, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган–Барановського (Україна, Донецьк), gileya.org.ua@gmail.com

ДИСКУРС СУЧАСНОСТІ В ПРОСТОРІ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Розглядається проблема "сучасності", в якій відбувається розвиток всіх сфер соціальності, включаючи науку, освіту, культуру. Показано, що по своєму змісту сучасність є якісна характеристика життєдіяльності людей. Дослідження "сучасності" здійснюються в полі "культурних" та "акультурних" теорій, в яких формується розуміння онтологічної єдності світу. Незначеність сучасності підвищує роль науки, інноваційних технологій, розуму. Стає необхідною нова інтеграція соціально-гуманітарних наук, яка подолає недоліки попереднього суспільствознавства.

Ключові слова: сучасність, соціальність, культура, мислення, проект, розум, історія.

Дослідження науки, політики, освіти, культури та інших сфер соціального життя людини актуалізує проблему "сучасності", яка постає в двох аспектах. В першу чергу, сучасність співмірна зі свободою – суджень і самостійного вибору, автономністю стосовно усталених традицій, від домінуючого впливу соціальних і політичних інститутів. Динамізм, мобільність, раціональність, активність як атрибутивні риси сучасності, в кінцевому рахунку витікають з цієї свободи. Разом з тим сучасність постає сукупністю жорстких стандартів, недотримання яких приводить до втрати соціального положення і культурного статусу. Але чи є розумними ці суворі вимоги-імперативи – в прагненні до тих чи інших цінностей, в моді, в стилі спілкування, в політичному виборі тощо?

Проблема свободи завжди була і залишається в центрі уваги філософських досліджень. На питання про джерела і природу свободи чітка відповідь відсутня. В самій природі, без людини та її свідомості, мислення, пізнання і діяльності, свободи немає, а існують лише каузальні зв'язки та інші детермінації. Традиційне розрізнення свободи як діяльності і свободи як хотіння (волі) показує, що в першому випадку свобода зводиться до каузальності, і тоді вона постає як влада. В другому випадку, власне свободи, вона постає виразом осмислення і самоудосконалення. Свобода – поняття не фізичне, а ноуменальне (трансцендентне). Ноуменальність свободи є виразом суто людського виміру буття, оскільки саме людина є носієм свободи – духовного начала.

Свободу чи примус несе сучасність – питання, яке значиме не лише для окремої людини, але й для суспільства, особливо для українського, в якому модернізація (осучаснення) стало життєвою проблемою для більшості населення. В зв'язку з чим потрібно розглянути проблему: чи правомірно ототожнювати сучасність з певним позитивним змістом, яким би він не був (ринок, представницька демократія, індустріальна технологія, трансформація свідомості), або сучасність потрібно розуміти як проблему і виклик, результатом яких можуть бути самі різні інститути, процедури, норми, погляди? Якщо виходити з другого, то примусовість сучасності полягала б в тому, що цей виклик неможливо ігнорувати. Однак свобода і була б відповіддю на нього (виклик) і полягала б вона саме в знаходженні способів